

Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка

Педагогічний факультет

Кафедра теорії та методик дошкільної освіти

Дипломна робота магістра

з теми: **Розвиток творчих здібностей дошкільників
засобами комп'ютерних ігор**

Виконала: студентка II курсу
групи DO1-M20
Спеціальності 012 Дошкільна освіта
Горай Аліна Вікторівна

Керівник: Дмитрієва О.І.
кандидат психологічних наук, доцент

Рецензент: Моцик Р.В.
кандидат педагогічних наук, доцент

2021 р.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	2
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ ТВОРЧИХ ЗДІБНОСТЕЙ ДОШКІЛЬНИКІВ ЗАСОБАМИ КОМП'ЮТЕРНИХ ІГОР.....	10
1.1. Суть основних понять проблеми розвитку творчих здібностей дітей дошкільного віку.....	10
1.2. Комп'ютерна гра, її різновиди та психологічна роль у становленні особистості дитини дошкільного віку	24
1.3. Психолого-педагогічні умови розвитку творчих здібностей старших дошкільників засобами комп'ютерних ігор	33
Висновки до розділу 1	53
РОЗДІЛ 2. ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ОСОБЛИВОСТЕЙ РОЗВИТКУ ТВОРЧИХ ЗДІБНОСТЕЙ ДОШКІЛЬНИКІВ.....	45
2.1. Обґрунтування та зміст методики емпіричного дослідження особливостей розвитку творчих здібностей дошкільників	45
2.2. Аналіз та інтерпретація результатів дослідження психологічних особливостей розвитку творчих здібностей дошкільників	59
2.3. Методичні рекомендації щодо розвитку творчих здібностей дошкільників засобами комп'ютерних ігор	82
Висновки до розділу 2.....	88
ВИСНОВКИ	92
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	96
ДОДАТКИ.....	106

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. У Законах України «Про освіту», «Про дошкільну освіту», Положенні про дошкільний навчальний заклад і також у державній національній програмі «Освіта» зазначено, що розвиток і відродження суспільства України досить залежний від творчої активності населення, їх ініціативи та тих умов, що створюються державою для розвитку та реалізації потенціалу кожної особистості. Отже, знаходження шляхів і засобів розвитку обдарованості, створення умов для актуалізації творчих здібностей (особливо на ранніх етапах онтогенезу) стало одним із пріоритетних завдань сучасної освіти у нашій державі.

У класичній та сучасній психологічній науці здійснено фундаментальні дослідження у галузі психології творчості та розвитку творчих здібностей особистості (Л. Виготський, В.Крутецький, Н. Лейтес, Я. Пономарьов, М.Поддьяков, Б. Теплов), доведено положення про активний творчий характер особистості (І. Бех, В. Давидов, Г.Костюк, С. Максименко). Методологічні аспекти проблеми розвитку творчої обдарованості суттєво розкриті у працях багатьох зарубіжних (Р. Баррона, Ф. Блума, Дж. Гілфорда, Дж. Керрола, Дж.Рензулі, Е. Торренса, Е. Фромма) та вітчизняних (О. Антонової, В. Рибалки, Р. Семенової, М. Холодної, О. Цибулі, Н. Шумакової, О. Щебланової) вчених. Питанням розвитку обдарованості та здібностей на етапі дошкільного дитинства присвячені праці О. Дьяченко, І.Карабаєвої, Н. Каневської, О. Киричука, В. Кудрявцева, В. Кузьменко, О.Кульчицької, С. Науменко, Л. Руденко, Т.Титаренко, Л. Чорної, Л. Щукіної.

Психологи встановили основні фактори та чинники розвитку творчих здібностей (І. Біла, Дж. Гілфорд, Р. Стернберг, Е. Фромм), розроблено теоретичні і практичні методики для їх виявлення (Д. Векслер, П. Джонсон, Н. Краснощоківа, О. Кульчицька, Г. Лаврентьєва, Дж.Равен, В. Тарасун, Е. Торренс, Л. Чорна).

Особливе місце у навчально-виховному процесі закладів дошкільної освіти посідають ігрові технології і техніки. Комп'ютерні ігри навіть включено у перелік інтелектуальних ігор до програми дошкільної освіти. Уперше вони були запропоновані до програми виховання і навчання дітей дошкільного віку –ДитинаII.

Психологи та педагоги сучасності надають іграм за комп'ютером важливе значення у розвитку інтелекту та пізнавальних здібностей дітей (Ю.Бабаєва, І. Васильєв, О. Войскунський, Т.Корнілова, Ю. Машбиць, Н. Пов'якель, В.Прокопенко, Р. Радева, М. Смульсон, О. Смирнова, О. Тихомиров, С. Шапкін, Н. Шумакова). Водночас, дослідники проблеми комп'ютерних ігор (І.Бурмістрова, Г. Грезейон) зазначають, що використання комп'ютерних ігор може справляти досить негативний вплив на емоційний, фізіологічний та особистісний розвиток дитини дошкільного віку і потребує забезпечення непростих умов під час їх використання на ранніх етапах онтогенезу.

Теоретичний аналіз досліджень проблеми застосування дітьми дошкільного віку ігор за комп'ютером виявив, що на сьогоднішній день досліджень, присвячених цій проблемі досить мало. Залишаються невисвітленими проблеми організації та проведення розвивальних занять, спрямованих на розвиток творчих здібностей дошкільнят під час ігор за комп'ютером, не визначені психологічні особливості та умови розвитку творчих здібностей дошкільнят засобами комп'ютерних ігор, відсутній методичний супровід застосування комп'ютерних ігор з метою розвитку творчих здібностей дошкільнят.

Отже, психологічна значущість визначеної проблеми та її недостатнє висвітлення у психологічній науці зумовили актуальність і вибір теми дослідження: **“Розвиток творчих здібностей дошкільників засобами комп'ютерних ігор”**.

Мета дослідження: теоретично обґрунтувати та експериментально визначити ряд психологічних особливостей та умов розвитку творчих здібностей

вихованців дошкільних закладів засобами комп'ютерних ігор, розробці та апробації психологічної програми їх розвитку.

Відповідно до мети визначено наступні **завдання** дослідження:

- Визначити теоретичні підходи до проблеми розвитку творчих здібностей вихованців дошкільних закладів засобами комп'ютерних ігор.
- На основі поданого ґрунтовного теоретичного аналізу визначити основні психологічні критерії та показники творчих здібностей вихованців дошкільних закладів.
- Емпірично дослідити психологічні особливості та гендерні відмінності розвитку творчих здібностей вихованців дошкільних закладів.
- Теоретично обґрунтувати модель та розробити й апробувати психологічну програму розвитку творчих здібностей вихованців дошкільних закладів засобами комп'ютерних ігор.
- Розробити методичні рекомендації батькам, психологам та працівникам закладів дошкільної освіти щодо використання авторської програми розвитку творчих здібностей вихованців дошкільних закладів засобами комп'ютерних ігор.

Об'єкт дослідження – творчі здібності дошкільників.

Предмет дослідження – розвиток творчих здібностей вихованців дошкільних закладів засобами комп'ютерних ігор.

В основу дослідження покладено **припущення** про те, що:

по-перше, творчі здібності вихованців дошкільних закладів у звичайних умовах організації навчально-виховного процесу ЗДО розвиваються недостатньо;

по-друге, творчі здібності на етапі раннього онтогенезу є динамічними властивостями що досить швидко розвиваються під впливом ефективних засобів навчання та виховання;

по-третє, достатньо ефективними засобами розвитку творчих здібностей вихованців дошкільних закладів є такі ігри за комп'ютером, які підібрані з чітким

врахуванням критеріїв творчих здібностей таких дітей та сприятливих умов розвитку їх психологічних особливостей.

Теоретико-методологічну основу дослідження склали положення особистісно-діяльнісного підходу про активний творчий характер особистості (І.Бех, І. Булах, В. Давидов, Г. Костюк, С. Максименко), теорії розвитку творчого потенціалу особистості (Б. Братусь, М. Боришевський, В. Кліменко, Я. Пономарьов, В. Роменець, Б. Теплов, В. Ямницький), концепція творчої діяльності (В. Моляко), здобутки вікової психології про вікові закономірності, умови та чинники розвитку обдарованості та здібностей дошкільника (Д.Богоявленська, В. Дружинін, З. Калмикова, В. Котирло, О. Кульчицька, Р.Павелків, Ю. Приходько, Т. Титаренко); психологічні засади застосування комп'ютерних ігор та особливостей їх впливу на розвиток особистості (Д.Кулаков, С. Новосьолова, І. Пашеліте, С. Пейперт, Н. Смульсон, О.Тихомирова, Б. Хантер), принципи використання інформаційних технологій, навчальних ігор за комп'ютером (А. Єршов, Г.Клейман, Н.Краудер, Н. Кудикіна, К. Маклін, Ю. Машбиць, С. Пейперт, Є. Полат, В.Скіннер).

Методи дослідження: *загальнотеоретичні:* аналіз, порівняння, класифікація, синтез, узагальнення, моделювання, систематизація з метою визначення сутності основних понять і термінів, розробка психологічної програми та методичних рекомендацій для батьків і педагогів;

емпіричні: психолого-педагогічний експеримент (констатувальний, формувальний), спостереження, бесіди, тестування для виявлення рівня розвитку творчих здібностей старших дошкільників;

кількісної обробки даних: метод математичної статистики, використаний для обробки первинних статистичних даних.

На констатувальному та контрольному етапах дослідження було використано такі *діагностичні методики:* визначення творчої легкості за допомогою методик “Прогресивні матриці Равена” Дж. Равен, “Лабіринти” Д. Векслер, творчої оригінальності “Танграми” та “Паралельні лінії” О. Кульчицька, Л. Чорна (модифіковані О. Андрощук), творчої гнучкості – “Завершення фігури” Е.Торренс та “Білі кружечки” О. Кульчицька, Л. Чорна, творчої продуктивності “Завершення

фігури” Е. Торренс, “Придумай казку з означеними словами”.

База дослідження м. Кам’янець-Подільський, ЗДО № 23 «Лелека». Експериментом було охоплено 60 дітей віком від 3 до 7 років. До експерименту було залучено 25 батьків і 9 вихователів. Разом у дослідженні взяло участь 94 особи.

Наукова новизна отриманих нами результатів полягає в тому, що: систематизовано теоретичні підходи до вивчення проблеми розвитку творчих здібностей вихованців дошкільних закладів засобами комп’ютерних ігор; визначено критерії та показники:

легкість творчих досягнень полягає у здатності до всебічного розгляду предмету, здатності враховувати різноманітні фактори, здатності до швидкого засвоєння нового матеріалу, здатності до швидкого переключення думки, здатності легко вирішувати проблемні завдання;

оригінальність: полягає у здатності придумувати нові ідеї, здатності вносити щось нове у відоме завдання, відхід від зразків, здатності виходити за межі заданої ситуації, здатності до самостійного вибору виду діяльності, вміння створювати новий оригінальний продукт;

гнучкість: полягає у здатності вільно переходити від одного способу розв’язування завдання до іншого, здатності переносити способи дій з одного виду діяльності на інший, здатності використовувати предмети- замінники, багатозначні слова, здатності створювати різноманітні ідеї у обмеженій ситуації;

розширено та поглиблено зміст поняття –творчі здібності дітей дошкільного віку та уявлення про критерії та показники їх розвитку;

набула подальшого розвитку система знань про сутність, зміст, структуру та методи діагностики творчих здібностей вихованців сучасних закладів дошкільної освіти.

Практичне значення одержаних результатів полягає у тому, що модифікована автором методика діагностики рівнів розвитку творчих здібностей вихованців дошкільних закладів та авторська програма їх цілеспрямованого розвитку як методичний супровід можуть бути використані у роботі психологів, працівників закладів дошкільної освіти та батьків дітей.

Результати проведеного теоретичного експериментального дослідження можуть використовуватись у професійній підготовці психологів закладів дошкільної освіти при вивченні курсів вікової, педагогічної та практичної психології, а також у системі післядипломної психолого-педагогічної освіти та у діяльності психологічної служби закладів дошкільної освіти.

Апробація результатів дослідження. Основні положення апробовано під час роботи Всеукраїнського круглого столу «Сучасна українська школа: інноваційність та відповідальність» (березень 2021 р, м. Кам'янець-Подільський.); на IV Всеукраїнській науково-практичній конференції «Українська та іноземні мови в початкових класах: актуальні проблеми й інноваційні технології навчання» (березень 2021 р., м. Кам'янець-Подільський); на VII Міжнародній науково-практичній конференції «Актуальні проблеми наступності дошкільної і початкової освіти» (квітень 2021 р., м. Кам'янець-Подільський); на звітній науковій конференції студентів та магістрантів за підсумками НДР.

Публікації. За результатами дипломного дослідження опубліковано наукову статтю, яка висвітлює основні результати теоретичного та емпіричного дослідження і опублікована у науковому психолого-педагогічному виданні.

Структура та обсяг дипломної роботи. Дипломна робота складається зі вступу, двох розділів, висновків, списку використаних джерел (100 найменувань) та додатків. Обсяг роботи 106 сторінок, із них 96 - основний текст. Робота містить 6 таблиць, 15 рисунків і 4 додатки.

ВИСНОВКИ

1. У дослідженні наведено теоретичне узагальнення та емпіричне розв'язання наукової проблеми розвитку творчих здібностей старших дошкільників засобами комп'ютерних ігор, що виявляється у концептуальному осмисленні феномена творчих здібностей старших дошкільників, – розкритті його психологічної сутності, визначенні критеріїв та показників, теоретичному обґрунтуванні та емпіричному виявленні рівнів прояву та гендерних відмінностей, у визначенні психолого-педагогічних умов застосування комп'ютерних ігор з метою розвитку творчих здібностей старших дошкільників; створенні ефективної психологічної програми розвитку творчих здібностей старших дошкільників засобами комп'ютерних ігор в умовах закладів дошкільної освіти.
2. Ігрові технології і техніки (у тому числі і комп'ютерні) займають значуще місце у навчально-виховному процесі закладів дошкільної освіти. Комп'ютерні ігри внесені до програми виховання старших дошкільників як засіб розвитку інтелекту та пізнавальних здібностей, оскільки їх змістовою частиною передбачено конструювання різноманітних ситуацій, творчого пошуку, оригінального варіанта розв'язання проблемного завдання, гнучкого застосування різноманітних вмінь та навичок. Унаочнення уявної ситуації сприяє перетворенню абстрактних образів у більш реальні. Ці властивості комп'ютерної гри забезпечують розвиток творчих здібностей за критеріями творчої оригінальності, творчої уяви, творчої гнучкості. Ігрова ситуація з пригодницьким або казковим змістом полегшує хід вирішення проблеми, робить його захоплюючим та емоційно привабливим для дитини, що позитивно впливає на розвиток творчих здібностей за критеріями творчої легкості та творчої продуктивності.
3. Психолого-педагогічними умовами ефективного застосування комп'ютерних ігор з метою розвитку творчих здібностей старших дошкільників є: розвиток саморегуляції поведінки дошкільника під час занять комп'ютерними іграми;

помірковане та зважене ставлення до комп'ютера як до технічного пристрою; вироблення та дотримання системи правил роботи за комп'ютером; дотримання правил поведінки під час комп'ютерних ігор; вироблення звички здійснювати релаксацію; здатність самостійно здійснювати вибір жанру гри, змісту, рівня складності, системи керування, налаштування інтерфейсу; планування комп'ютерних ігор з творчим та дослідницьким змістом.

4. Авторська модель розвитку творчих здібностей старших дошкільників засобами комп'ютерних ігор. У відповідності до неї розроблена психологічна програма розвитку творчих здібностей старших дошкільників засобами комп'ютерних ігор, яка передбачала проведення роботи у двох напрямках: робота з дорослими (практичними психологами, педагогами та батьками) та безпосередня робота з дітьми старшого дошкільного віку.
5. Розвивальна програма розвитку творчих здібностей старших дошкільників засобами комп'ютерних ігор втілена через впровадження комп'ютерних ігор у жанрах: циклічні, логічні, пригодницькі, стратегії та покрокові стратегії у старших дошкільних групах закладів дошкільної освіти.
6. Розроблено методичні рекомендації для педагогів та психологів щодо розвитку творчих здібностей старших дошкільників засобами комп'ютерних ігор, які містять: організоване планування комп'ютерних ігор у навчальному процесі закладів дошкільної освіти; рекомендації до підбору комп'ютерних ігор з урахуванням вікових, гендерних, індивідуальних можливостей дітей, опис способів впливу батьків та вихователів на процес гри у комп'ютерні ігри.

Подальша перспектива дослідження проблеми полягає у вивченні впливу комп'ютерних ігор на інші види здібностей вихованців закладів дошкільної освіти (ЗДО): музичні, дослідницькі, інтелектуальні, естетичні та різні аспекти психічного та особистісного розвитку дітей дошкільного віку (емоційного,

мотиваційного, вольового, інтелектуального), а також вивчення ролі комп'ютерних ігор у формуванні готовності дошкільників до навчання в школі

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Алексеева М. І. Взаємодія батьків і дітей як виховний чинник // Розвиток ідей Г. С. Костюка в сучасних психологічних дослідженнях : Наук. записки ін-ту психології ім. Г. С. Костюка АПН України / За ред. С. Д. Максименка. Київ, 2016. Вип. 20. Ч. 1. С. 24-30.
2. Арсенін В. І. Воля як форма регуляції діяльності дитини //X Звітно-наукова сесія Харківського пед. ін.-ту. Харків, 2015. С. 112 – 126.
3. Артемова Л. В. Моральне виховання дошкільників. Київ : Радянська школа, 1984. 104 с.
4. Базова програма розвитку дитини дошкільного віку «Я у Світі» / Наук. кер. та заг. ред. О. Л. Кононко. 3-тє вид., випр. Київ : Світич, 2009. 430 с.
5. Безверхий О. С. Розвиток моральної саморегуляції у молодшому шкільному віці : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. психол. наук: спец. 19.00.07 «Вікова і педагогічна психологія». Вінниця, 2011. 19 с.
6. Бех І. Д. Виховання особистості. Київ : Либідь, 2013. 344 с.
7. Білозерська С. Психологічні аспекти виховання моральних якостей у молодшому шкільному віці // Наукові записки. Серія «Психологія і педагогіка». Острог : Вид-во НаУ «Острозька академія», 2006. Вип. 7. С. 15 – 27.
8. Білоус П. Індивідуально-психологічні особливості та проблеми навчання обдарованих дітей // Проблеми початкової ланки освіти в контексті розвитку світових педагогічних тенденцій. Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції. Київ-Хмельницький-Івано-Франківськ : Плай, 2003. С. 3-7.
9. Божович Л. И. Этапы формирования личности в онтогенезе // Вопросы психологии. 2009. № 2. С. 49-51.
10. Боришевский М. И. Развитие нравственных убеждений школьников. Київ : Либідь, 2013. 181 с.
11. Бушуєва Н. Шестирічки: формування повноцінної навчальної мотивації

- школяра // Дошкільне виховання. 2012. №9. С. 11-13.
12. Вагановська Н. А. Психологічні особливості прояву творчого потенціалу у старших дошкільників // Тези доповідей учасників Міжнародної науково-практичної конференції «Творчість як засіб особистісного росту та гармонізації людських стосунків». Київ-Житомир : Державний фонд фундаментальних досліджень МОН України, 2005. С. 170-176.
 13. Василенко Л. П. Психологічні умови засвоєння моральних норм дітьми дошкільного віку // Моральна свідомість особистості : монографія / за ред. проф. М. В. Савчина. Дрогобич, 2009. С. 76-93.
 14. Волощук І. С. Обдарованість: сутність і типологія // Навчання і виховання обдарованої дитини: теорія та практика : збірник наукових праць. Випуск 2. Київ : Інститут обдарованої дитини АПН України, 2009. 276 с.
 15. Воспитание детей в дошкольных учреждениях села (в условиях разнoвозрастной группы). Р. С. Буре, Н. Я. Михайленко, В. К. Котырло. Москва : Просвещение, 2014. 158 с.
 16. Выготский Л. С. Воображение и творчество в детском возрасте. Москва : Просвещение, 2001. 93 с.
 17. Гаврилюк С. М. Педагогічна ефективність театралізованої діяльності дітей різного віку в навчально-виховному комплексі школа – дошкільний навчальний заклад // Психолого-педагогічні проблеми сільської школи: Наук.зб. УДПУ ім. П. Тичини. Київ : Наук. світ, 2014. Вип. 9. С. 202-208.
 18. Галян І. Мораль та моральність у професійній самосвідомості особистості // Моральна свідомість та самосвідомість особистості. Монографія / За ред. проф. М. В. Савчина. Дрогобич, 2009. С. 206–209.
 19. Гнатів І. В. Моральні засади у творенні особистості громадянина у дошкільному віці // Особистість у розбудові відкритого демократичного суспільства в Україні : збірник матеріалів Другої міжнародної науково-практичної конференції. Дрогобич : Коло, 2005. С. 303–311.
 20. Гударева О. В. Особенности игровой деятельности современных

- дошкольників // Журнал прикладной психологии. Москва : Изда-во «ЭКО», 2013. № 2. С. 51-54.
21. Гузенко О. А. Мотиваційний аспект творчої діяльності дитини // Нові технології навчання : наук.-метод, зб. кол. авт. Київ : Інститут інноваційних технологій і змісту освіти, 2017. Вип. 47. С. 127.
 22. Давыдов В. В. Теория развивающего обучения. Москва : Интор, 2016. 542 с.
 23. Данченко О. М. О некоторых особенностях развития воображения у детей дошкольного возраста // Вопросы психологии. 2010. № 2. С. 107-114.
 24. Дідик К. Т. Соціалізація особистості як результат соціально – педагогічної роботи з дітьми // Психолого-педагогічні проблеми сільської школи : Наук. зб. /УДПУ ім. П. Тичини. Київ : Наук. світ. 2014. Вип. 8. С. 176-179.
 25. Дичківська І. М. Інноваційні педагогічні технології: Навч. пос. Київ : Академвидав, 2014. 352 с.
 26. Добрович А. Б. Воспитателю о психологии и психогигиене общения: Книга для учителя и родителей. Москва : Просвещение, 2008. 207 с.
 27. Довгань Н. Обдарованість дошкільників як предмет психологічного дослідження // Педагогічна освіта: теорія і практика. Педагогіка. Психологія : зб.наук. пр. / Редколегія : І. Д. Бех, Л. Л. Хоружа. Київ : Університет, 2008. № 9. С. 114-120.
 28. Дуткевич Т. В. Дошкільна психологія: навч. посібник для вузів. Київ : Центр учбової літератури, 2007. 392 с.
 29. Дьяченко О. М. Пути активизации воображения дошкольников // Вопросы психологии. 2017. № 1. С. 44-51.
 30. Ефимова Г. Почему дети фантазируют // Популярная психология : Хрестоматия. Москва : Просвещение, 2010. С. 275-279.
 31. Журавльова Л.П. Психологія емпатії. Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2008. 328 с.
 32. Загвязинський В. Педагогічна творчість учителя. Київ : Кондор, 2009. 159 с.
 33. Загребельна В. Дослідження проявів інтелектуальної і творчої обдарованості:

- теоретичний аналіз // Обдарована дитина. 2008. № 8. С. 63-67.
34. Зубрицька І. В. Вікові аспекти розвитку моральних норм // Проблеми загальної та педагогічної психології : збірник наукових праць Інституту психології ім. Г.С. Костюка АПН України / за ред. академіка С. Д. Максименка. Київ : 2008. Т. X, ч. 3. С. 181–188.
 35. Караваєва Н. І. Особливості розвитку уяви дітей. Київ : Шкільний світ, 2018. 128 с.
 36. Караськова Т. В. Особливості прояву комунікативного складника у структурі сюжетно-рольової гри молодших дошкільників // Актуальні проблеми психології. Т. 4. Психологія розвитку дошкільника. Вип. 2. [Зб. наук. статей / за ред. С. Д. Максименка та С. Є. Кулачківської . Київ : Нора-прінт, 2014. С.49-53.
 37. Каратаєва І. П. Ознайомлення дітей дошкільного віку з буквеними знаками на образній основі // Психологам про уяву дошкільників. Київ : Шкільний світ, 2009. 120 с.
 38. Карінова М. Р. Взаємозв'язок уяви та гри в дошкільному віці // Обдарована дитина. 2018. №10. С. 51-56.
 39. Каретник С. І. Експериментально-психологічне обстеження обдарованих дітей старшого дошкільного віку // Обдарована дитина. 2008. № 9. С. 33-40.
 40. Карпенко Н. А. Генезис розуміння батьками проявів дитячої обдарованості : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. психол. наук : спец. 19.00.07 «педагогічна та вікова психологія». Київ, 2009. 21 с.
 41. Квашук О. В. Психологічні чинники впливу телебачення на становлення моральної свідомості молодших школярів: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. психол. наук : спец. 19.00.07 «Педагогічна та вікова психологія», 2008. 20 с.
 42. Кисловская Н. Р. Изучение зависимости эмоционального самочувствия детей 6–7 летнего возраста от их отношений со сверстниками // Дошкольное воспитание. 2009. № 10. С. 36-41.

43. Кисельова Л. Д. До питання про моральні судження молодших дошкільників // Республіканський науково-методичний збірник. Вип. 22. Київ, 2009. С 99-106.
44. Клименко Т. М. Особливості навчання обдарованих учнів // Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка 2007. Вип № 33. С. 55-57
45. Клинчук В. О. Вплив внутрішньої мотивації на розвиток творчих здібностей дітей дошкільного віку // Обдарована дитина. 2014. № 10. С. 60-63.
46. Коломинский Я. Л. Психология детского коллектива: система личных взаимоотношений. Минск : Народна асвета, 2015. С. 53-54.
47. Кононко О. Л. Виховуємо соціально компетентного дошкільника: Навчально-методичний посібник до Базової програми розвитку дошкільника «Я у Світі». Київ : Світич, 2019. 208 с.
48. Коробко С. Л. Робота психолога з молодшими школярами: Методичний посібник. Київ : Літера ЛТД, 2016. 416 с.
49. Костюк Г. С. Навчально-виховний процес і психологічний розвиток особистості. Київ : Вища школа, 2009. 280 с.
50. Котырло В. К. Мотивы взаимоотношений взрослых и детей // Воспитание дошкольника. Минск : Народна асвета, 2009. С. 121-129.
51. Кошелівська О. І. На шляху до морального вибору дитини // Кроки до компетентності та інтеграції в суспільство: науково-методичний збірник / За ред. Н. Софій. Київ : Контекст, 2007. С. 192-194.
52. Кузьменко В. Індивідуальні освітні програми як засіб урахування відмінностей «нестандартної» дитини // Дошкільне виховання. 2008. № 6. С. 6-9.
53. Кугаєва Р. Наріжний камінь особистісно орієнтованої моделі : урахування індивідуальних відмінностей дошкільників // Дошкільне виховання. 2008. № 3. С. 7-10.
54. Кулачківська С. Є. Вихователь як фасилітатор особистісного зростання

- дитини // Розвиток ідей Г. С. Костюка в сучасних психологічних дослідженнях: наук. записки ін-ту психології ім. Г. С. Костюка АПН України. Київ, 2016. Вип. 20. Ч. 2. С. 3-13.
55. Кулібіна Н. Я – дошкільник (вікові та індивідуальні аспекти психічного розвитку). Київ : Нора - прінт, 2006. 108 с.
 56. Куліш Н. М. Розвиток самосвідомості обдарованих дітей у спільній діяльності : автореф. дис. канд. психол. наук: 19.00.07 «педагогічна та вікова психологія». Ін-т психології ім. Г. С. Костюка АПН України. Київ, 2013. 19 с.
 57. Кучерявий О. Г. Педагогіка і психологія дитячої творчості (аспект самоформування вмінь організовувати творчість дітей). Київ : Вища школа, 2008. 155 с.
 58. Кульчицька О. І. Психологічні особливості дітей дошкільного віку // Журнал для педагогів, батьків та дітей. 2004. № 7. С. 14–28.
 59. Лаврентьева Г. П. Культура спілкування дошкільників. Київ : Либідь, 2018. 128 с.
 60. Лапченко І. О. Емоційне ставлення дошкільників до ровесників // Наука і освіта. Науково-практичний журнал Південного наукового центру АПН України. Одеса, 2016. С.95-96.
 61. Левицька О. І. Моральний розвиток особистості. Київ : Політвидав України, 2001. 174 с.
 62. Леонтьев А. Н. Общение как объект исследования // Методические проблемы социальной психологии. Москва : Наука, 2015. С. 106-124.
 63. Летвиненко С. С. Формування пізнавальної активності як засіб розвитку індивідуальності дошкільників : автореф. дис. канд. психол. наук: 19.00.07 «педагогічна та вікова психологія». Київ, 2012. 19 с.
 64. Лозовая Е. Н. Роль и место нравственных отношений в системе морали // Методологическое обеспечение современных философских проблем: сб. науч. тр. Иркутск : Иркут. ун-т, 2016. Вып. 5. С.11 – 16.
 65. Люблинська Г. О. Дитяча психологія. Київ : Вища школа, 2014. 354 с.

66. Максименко С. Д. Психологія в соціальній та педагогічній практиці. Київ : Наукова думка, 2014. 224 с.
67. Матвієнко О. В. Основи виховання моралі у молодших школярів. Київ : Стилос, 2015. 232 с.
68. Методи вивчення психічного розвитку дитини-дошкільника : метод. посібник для педагогів, практичних психологів, студентів середніх і вищих педагогічних закладів / С. Є. Маслова (наук. ред.), Т. О. Піроженко, Л. Г. Подоляк. Київ : Світич, 2013. 40 с.
69. Моляко В. Ціннісна когнітивна складність у дослідженні творчо обдарованої особистості // Наука і освіта. Одеса, 2007. №4. С. 118-121.
70. Москалець В. П. Основний психологічний зміст та розвивально-особистісний потенціал ігрової діяльності // Практична психологія та соціальна робота: науково-практичний освітньо-методичний журнал. 2009. № 10. С. 1–8.
71. Музика О. Л. Три кроки - концепція програми розвитку здібностей та обдарованості // Гуманізація взаємин учителя та учнів - необхідна умова особистісно орієнтованої освіти : науково-методичний збірник за ред. С. Д. Максименка, Г. О. Балла, М. М. Заброцького. Житомир-Київ, ЖОІППО, 2014. С. 81-88.
72. Немов Р. С. Психология : Учеб. для студ. высш. пед. учеб. заведений : В 3 кн. 4-е изд. Москва : Гуманит. изд. центр ВЛАДОС, 2013. Кн. 1 : Общие основы психологии. 688 с.
73. Павелків Р. В. Розвиток моральної свідомості та самосвідомості у дитячому віці. Рівне : Волинські обереги, 2014. 247 с.
74. Панасюк І. С. Рухливі картинки. Добре чи погано. Серія «Динамічний матеріал для фронтальних та індивідуальних занять. Харків : Видавництво «Ранок», 2006. 166 с.
75. Парамонова Л. А. Дошкольное и начальное образование за рубежом: История и современность : Учебное пособие для студентов высших педагогических учебных заведений. Таллин : «Академия», 2011. 240 с.

76. Пиаже Ж. Избранные психологические труды. Київ : Зарубіжна література, 2009. С. 94.
77. Піроженко Т. О. Мовленнєвий розвиток дошкільника // Актуальні проблеми сучасної української психології: Наук. записки Ін-ту психології ім. Г. С. Костюка АПН України За ред. С. Д. Максименка. Київ : Нора-Друк, 2013. Вип. 23. С. 281-285.
78. Плахтій В. І. Методична модель формування моральної свідомості школярів засобами дитячої літератури // Неперервна професійна освіта: теорія і практика : Збірник наукових праць Інституту педагогіки і психології професійної освіти АПН України / За ред. І.А.Зязюна. Київ, 2011.С. 66-73.
79. Поніманська Т. Л. Моральне виховання дошкільників: навч. посібник. Київ : Вища школа, 2003. 214с.
80. Приходько Ю. О. Формування позитивних взаємин у дитячому колективі. Київ : Радянська школа, 1987. 127 с.
81. Психологический словарь. Ред. А. В. Петровский, М. Г. Ярошевский. Москва : Политиздат, 2010. С. 224.
82. Ренке С. О. Ігри-фантазування як засіб розвитку мовленнєвих творчих здібностей у дітей старшого дошкільного віку // Проблеми сучасної психології : збірник наукових праць КПНУ імені Івана Огієнка, Інституту психології ім. Г. С. Костюка АПН України за ред. С.Д. Максименка, Л. А. Онуфрієвої. Кам'янець-Подільський : Аксіома, 2010. Вип. 8. С. 786-794.
83. Романченко Т. В. Психолого-педагогічні умови створення розвивального середовища для обдарованих дошкільників // Актуальні проблеми психології : Психологія обдарованості : збірник наукових праць / за ред. С. Д. Максименка та Р. О. Семенової. Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2010. Т. 6. Вип. 5. 2010. С. 273-281.
84. Романюк В. Розвиток творчої уяви дошкільників як умова формування креативності // Психолог дошкілля. 2010. Спецвипуск. № 9 (14). С. 35-41.
85. Роменець В. Вчинок і проблема детермінізму у вітчизняній психології //

- Психологія і суспільство. 2011. С.89 – 99.
86. Рубинштейн С. Л. Бытие и сознание. Москва : Изд-во Акад. пед.наук, 2011. 327 с., С. 114 – 119.
87. Руденко О. В. Психологічні умови розвитку музичних здібностей у дітей старшого дошкільного віку: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. психол. наук : спец. 19.00.07 «Педагогічна та вікова психологія». Київ, 2008. 21 с.
88. Савчин М. В. Психологія відповідальної поведінки: [монографія]. Івано-Франківськ : Місто НВ, 2008. 280 с.
89. Сидоренко Ю. Л. Нравственные чувства, их роль в структуре морального сознания // Вестник Московского государственного университета. Серия «Философия». 2001. № 5. С.48-56.
90. Скрипченко О. В. Принципи розробки методів психолого-педагогічного вивчення школярів // Педагогіка і методика. 2011. Вип. 9. С. 3-17.
91. Ставицький О. О. Психологічні умови усвідомлення молодшими школярами моральної вимоги: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. психол. наук : спец. 19.00.07 «Педагогічна та вікова психологія». Київ, 2018. 21 с.
92. Стецьків В. Б. Дослідницька діяльність дітей дошкільного віку // Актуальні проблеми психології : Проблеми психології обдарованості : збірник наукових праць за ред. С. Д. Максименко. Т. 6 Вип. 3 Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І.Франка, 2008. С.278-284.
93. Сухомлинський В. О. Вибрані твори у 5 т. Київ : Літера ЛТД, 2009. Т. 2. 319 с.
94. Терещенко Л. Психологічні особливості виховання обдарованих дошкільників. // Вісник Інституту розвитку дитини : збірник наукових праць, 2010. Вип № 8. С. 260 - 269.
95. Фасолько Т. С. Виховання відповідальної поведінки у дітей старшого дошкільного віку: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.08. «Теорія та методика професійної освіти». Київ, 2002. 20 с.

96. Федорчук В. М. Тренінг особистісного зростання особистості / В. М. Федорчук // Проблеми сучасної психології : зб. наук. праць Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка, Інституту психології ім. Г. С. Костюка АПН України / за ред. С. Д. Максименка, Л. А. Онуфрієвої. Кам'янець-Подільський: Аксіома, 2010. Вип. 9. С. 690-700.
97. Холмогорова В. М. Соотношение непосредственных и опосредствованных побудителей психологии. 2001. № 1. С. 26.
98. Эльконин Д. Б. Избранные психологические труды. Москва : Просвещение, 2009. 554 с.
99. Якобсон С. Г. Психологические проблемы этического развития детей / Науч.-исслед. ин-т общей и педагогической психологии акад. пед.наук. Москва : Педагогика, 2004. 144 с
100. Яковенко Т. В. Теоретико-методологічні проблеми обдарованості на різних етапах розвитку обдарованих дошкільників // Актуальні проблеми психології : Проблеми психології обдарованості : збірник наукових праць / за ред. С. Д. Максименко та Р. О. Семенової. Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2008. Т.6 Вип. 3. 2008. С. 316-320.
101. Яценюк Д. В. Розвиток уяви дошкільника засобами художнього слова (в ході ознайомлення з творами Лесі Українки) // Інформаційно - методичний вісник. Кременчук : Кременчуцьке педагогічне училище імені А. С. Макаренка. 2008. № 11. С. 19-22.